

Η διπλωματία των εμβολίων και οι πατέντες

Του Αλέξη Λιοσάτου

Στο προηγούμενο φύλλο μας αρθρογραφήσαμε για τον πόλεμο μεταξύ των φαρμακευτικών βιομηχανιών και των κρατών τους, τον ανταγωνισμό Βρετανίας και Γερμανίας-ΕΕ που αντανακλούσαν τον ανταγωνισμό μεταξύ των καπιταλιστών της Pfizer και της Astra-Zeneca (ναι, αυτά είναι τα ονόματα πρωτευόντως των πολυεθνικών και δευτερευόντως των εμβολίων τους), για τις αποικιοκρατικές συμβάσεις που διεκδικούσε η Pfizer από κράτη για τη διανομή εμβολίων και το παγκόσμιο «απαρτχάιντ εμβολίων», για τα αδυσώπητα κριτήρια του κέρδους (όποιος πληρώνει περισσότερα, παίρνει εμβόλια) και την εκτίμηση του Bloomberg ότι με τους παρόντες ρυθμούς ο εμβολιασμός του παγκόσμιου πληθυσμού θα ολοκληρωθεί το μακρινό... 2027. Σε αυτό το φύλλο, θα ασχοληθούμε με το ζήτημα των πατεντών.

Άρση πατεντών

Η δημόσια συζήτηση για την άρση των πατεντών για τα εμβόλια για την COVID-19 φούντωσε με τη δήλωση του νέου «πλανητάρχη» Μπάιντεν ότι τάσσεται υπέρ της άρσης, με αρκετά μέσα να τον παρουσιάζουν μάλιστα σαν ...πολέμιο των πολυεθνικών φαρμάκων. Πρέπει λοιπόν να τοι ξεκαθαρίσουμε ευθύς εξ αρχής: ο Μπάιντεν δεν θα κάνει τίποτα σε ρήξη στις πολυεθνικές (αλλιώς, διέθετε πολλούς τρόπους να τις έχει υποχρεώσει ήδη), τα λόγια από τις πράξεις απέχουν παρασάγγας, αλλά έστω κι έτσι οφείλουμε να το θίξουμε.

Πρώτο, την κατάργηση της πατέντας δεν χρειάζεται να τη διακηρύξει κάποιος ηγέτης ή κάποιος οργανισμός. Διεθνείς συμβάσεις, όπως η διακήρυξη της Ντόχα το 2001, επιτρέπουν σε μια κυβέρνηση να κηρύξει τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης υγειονομικής ανάγκης και να αρχίσει να παρασκευάζει πατενταρισμένα φάρμακα. Παρ' όλα αυτά, οι φαρμακοβιομηχανίες (και τα κράτη που βρίσκονται από πίσω τους) βρίσκουν τρόπους να εκβιάζουν για να καταργήσουν αυτό το δικαίωμα στην πράξη και να βάλουν πάνω από όλα τα κέρδη τους, έστω κι αν στοιχίζουν ανθρώπινες ζωές. Τέτοιο είναι το παράδειγμα της Ταϊλάνδης το 2007, με την φαρμακοβιομηχανία Abbott και τα φάρμακα για το AIDS.¹

Δεύτερο, υπάρχουν διάφορα είδη «άρσης των πατεντών». «Κανονική» άρση των πατεντών σημαίνει παραχώρηση τεχνογνωσίας, πρώτων υλών και δικαιώματος στην παραγωγή χωρίς κυρώσεις, ενδεχομένως δε και οικονομική στήριξη αδύναμων κρατών να δημιουργήσουν τις απαραίτητες υποδομές γρήγορα για την ταχύτερη παραγωγή των εμβολίων.

Όσον αφορά π.χ. τα απαραίτητα για την παρασκευή των εμβολίων και την πραγματοποίηση των εμβολιασμών συστατικά και προϊόντα, που είναι βοηθητικά συστατικά (π.χ. άλατα αλουμινίου), σταθεροποιητές (π.χ. σορβιτόλη), συντηρητικά, αντιβιοτικά (π.χ. νεομυκίνη), σύριγγες και βελόνες, πώματα και φιαλίδια, καταψύκτες και συσκευασίες αποθήκευσης και μεταφοράς, συσκευασίες αποθήκευσης και συντήρησης, κουτιά μεταφοράς εμβολίων, τα τρία κορυφαία ως προς αυτά εξαγωγικά κράτη είναι η Κίνα, η Γερμανία και οι ΗΠΑ.²

Αν δεν υπάρχουν οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις μπορεί να καταντήσουν οι άρσεις της πατέντας μια τρύπα στο νερό. Μην ανησυχείτε όμως, οι σημερινοί όψιμοι «αντιπατεντικοί αγωνιστές» δεν διεκδικούν τίποτα από όλα αυτά, αλλά πώληση της τεχνογνωσίας, δυνατότητες συμπαραγωγής, αύξηση του πελατολογίου τους και σφαίρες επιρροής, πάντα με γνώμονα το κέρδος των πολυεθνικών και των κρατών πίσω τους. Ήδη στο

προηγούμενο φύλλο μας γράφαμε για τη συζήτηση που άνοιγε δειλά στη Δύση για ανάγκη πώλησης-εξαγοράς των πατεντών, που ήδη είχε ξεκινήσει με το Sputnik σε αρκετές χώρες, ενώ ξεκινούσε να κάνει το ίδιο και η Κίνα, όπως και η Ινδία με την συμπαραγωγή του AstraZeneca, και για την τάση «να ξηλωθεί το πουλόβερ» των μονοπωλίων και των «κεντρικών συμφωνιών» στα εμβόλια – την περιγράψαμε και στο προηγούμενο κείμενο, απλώς τώρα ενισχύθηκε.

Στο μεταξύ, η Κίνα έχει μπει για τα καλά στον χορό των εξαγωγών εμβολίων. Η Sinovac μπορεί να παράγει ετησίως 2 δισεκ. δόσεις [εμβολίων](#), έχει παραδώσει 200 εκατομμύρια δόσεις του προϊόντος της σε πάνω από 20 χώρες, έχει εξασφαλίσει άδειες για τη διάθεσή του σε πάνω από τριάντα χώρες. Η Κίνα έχει χορηγήσει επίσης περίπου 65 εκατομμύρια δόσεις του εμβολίου της Sinopharm και περισσότερες από 200 εκατομμύρια δόσεις του εμβολίου Sinovac... σε πολλές χώρες, ιδίως στη Λατινική Αμερική, την Ασία και την Αφρική. Το Sinopharm έγινε μάλιστα το πρώτο εμβόλιο κατά της Covid-19 που έχει αναπτυχθεί από μη-δυτική χώρα το οποίο λαμβάνει την έγκριση του ΠΟΥ, με αποτελεσματικότητα 78% κατά του κορονοϊού, και πιθανά σύντομα να ακολουθήσει το Sinovac Biotech.³

Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι πιθανή άρση της πατέντας δεν σημαίνει και αφθονία εμβολίων. Άλλωστε, όπως εξηγήσαμε και πιο πάνω και όπως «καρφώνει» τον Μπάιντεν η φαρμακοβιομηχανία, «οι εταιρείες έχουν ήδη μοιραστεί την τεχνολογία τους με διαπιστευμένους εταίρους (...) και υπάρχει η δυνατότητα παραγωγής δισεκατομμυρίων δόσεων (...) εάν οι κυβερνήσεις, όπως αυτή των ΗΠΑ, βοηθήσουν στην διευκόλυνση των εμπορικών περιορισμών, την κατάργηση των απαγορεύσεων εξαγωγών πρώτων υλών που απαιτούνται για την παρασκευή των εμβολίων και την διάθεση των εκατομμυρίων δόσεων που έχουν στις αποθήκες τους».⁴

Το ότι οι αμερικανικές φαρμακοβιομηχανίες και η Γερμανία είναι κατά της άρσης, ενώ ο Μπάιντεν, ο Πούτιν και κάποιοι άλλοι υπέρ δεν αποτελεί παράδοξο· σχετίζεται κατ' αρχάς με τους

ιδιοτελείς υπολογισμούς που γίνονται σε επιχειρηματικό ή σε εθνικό επίπεδο. Κίνα, Ινδία, Ρωσία ποντάρουν σε μαζικές εξαγωγές εμβολίων ή πώληση της πατέντας και συμπαραγωγή, Pfizer και Moderna ποντάρουν στο να πωλούν ακριβά και να υποχρεώνουν κράτη σε αποικιοκρατικές συμβάσεις κ.ο.κ («αναστολή της πατέντας θα προκαλούσε αύξηση στην παγκόσμια παραγωγή και θα έριχνε τις τιμές», επιχειρηματολογούσε κατά της άρσης προ μηνών η Deutsche Welle), η Μ. Βρετανία αντιπρότεινε στην άρση των πατεντών συμπράξεις ανάμεσα στην AstraZeneca και κατασκευαστές σε όλο τον κόσμο, ενώ ο Μπάιντεν είναι υποχρεωμένος να αντανακλά τα «συλλογικά» συμφέροντα της αστικής τάξης και του κράτους της, και να κοιτά πέρα από τις μυωπικές κι αχόρταγες διαθέσεις του κάθε μεμονωμένου καπιταλιστή. Όταν οι ΗΠΑ βλέπουν την Κίνα να κερδίζει έδαφος ΚΑΙ σε αυτόν τον τομέα, ο Μπάιντεν είναι υποχρεωμένος να το λάβει υπόψη του γιατί μακροπρόθεσμα θα βγει ζημιωμένη ΚΑΙ η Pfizer. Αντίθετα, η «άρση της πατέντας» δεν πρόκειται να αυξήσει «από μόνη της» τα εμβόλια στις περισσότερες χώρες, θα δώσει όμως τη δυνατότητα στις ΗΠΑ για συμπράξεις και συμπαραγωγή των αμερικανικών εμβολίων.⁵

Τέταρτον, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος πλέον να αχρηστευθούν τα υπάρχοντα εμβόλια και τα δισεκατομμύρια επενδύσεων, και να ζημιωθούν με ακόμα περισσότερα δισεκατομμύρια οι ισχυρές οικονομίες, υπό τον φόβο των επικίνδυνων μεταλλάξεων του ιού, που απ' ό,τι φαίνεται παρουσιάζονται με ρυθμό γρηγορότερο από τις προβλέψεις. Μάλιστα, ο ιός χρησιμοποιεί ως «εργαστήρια» τις φτωχές χώρες που δεν έχουν λεφτά για να αγοράσουν ή να παραγάγουν εμβόλια. Ο κίνδυνος είναι σαφής: οι επιστήμονες λένε ότι αν δεν καταπολεμηθεί παγκόσμια ο ιός, η πανδημία θα επιστρέψει σύντομα και στις πλούσιες χώρες μέσω των μεταλλάξεων.

«Όσο περισσότερο ο ιός αναπαράγεται, εξαπλώνεται και μεταδίδεται, τόσο αυξάνεται ο κίνδυνος μεταλλάξεων και προσαρμογής».⁶

Υπάρχουν ήδη ενδείξεις ότι το εμβόλιο Pfizer έχει μειωμένη αποτελεσματικότητα εναντίον της ινδικής μετάλλαξης.⁷

Η βραζιλιάνικη μετάλλαξη έδειξε ότι μπορεί να μολύνει οργανισμούς που έχουν αναπτύξει αντισώματα κατά του ιού, όπως και η ινδική. Η βρετανική μετάλλαξη, από τα Χριστούγεννα μέχρι σήμερα προκάλεσε στη Βρετανία όσους θανάτους έχει προκαλέσει ο κορονοϊός σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια του 2020.

Διεθνή ΜΜΕ και λοιμωξιολόγοι προειδοποιούν πως «η εμφάνιση μιας νέας μετάλλαξης είναι ικανή να φέρει πιθανή αλλαγή στην παγκόσμια πανδημική κατάσταση σε διάστημα μόλις λίγων εβδομάδων και να καταστήσει όλα τα υπάρχοντα εμβόλια ανεπαρκή. Βραζιλία και Ινδία λειτουργούν σαν εργαστήρια για νέες, πιθανά ακόμα πιο επικίνδυνες μεταλλάξεις...

Σύμφωνα με τον διακεκριμένο Βρετανό λοιμωξιολόγο και διευθυντή ενός από τα μεγαλύτερα παγκοσμίως ιδρύματα που χρηματοδοτούν την ιατρική έρευνα, σερ Τζέρεμι Φαράρ, η πορεία της πανδημίας στην Ινδία και την Βραζιλία είναι «κάτι σαν ένα τεράστιο επιτόπιο πείραμα», με γιγαντιαίες και τραγικές διαστάσεις. Και ο μόνος τρόπος να αποτραπεί ένα τέτοιο σενάριο είναι μέσω του άμεσου παγκόσμιου εμβολιασμού.⁸

Ούτως ή άλλως η διάρκεια της ανοσίας μετά τον εμβολιασμό υπολογίζεται σε 6 -9 μήνες και η ανάγκη τακτικών εμβολιασμών - με τα μέχρι σήμερα δεδομένα- είναι δεδομένη.⁹

Όσο καθυστερεί ο καθολικός εμβολιασμός στον πλανήτη, υπάρχει ο κίνδυνος νέα-μεταλλαγμένα στελέχη να αναμολύνουν κοινωνίες που έχουν καταφέρει ή προσεγγίζουν να επιτύχουν ανοσιακό τείχος, να απαιτείται κατασκευή νέων εμβολίων και να απειλείται διαρκής επιστροφή στο σημείο αφετηρίας – με τις τρομακτικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες που συνεπάγεται κάτι τέτοιο.

Με τέτοια «αγνά» κίνητρα έχει να κάνει η όλη διαμάχη υπέρ ή κατά της άρσης των πατεντών, και επομένως δεν έχουμε να

στηρίξουμε καμία πλευρά. Με αυτούς αφήνουμε να συνταχθούν οι υποτακτικοί κλόουν τύπου Κυριάκου Μητσοτάκη και Άδωνι, που απέρριπταν κατηγορηματικά αυτό το ενδεχόμενο, ύστερα όμως... έπαθαν «ανθρωπισμό».¹⁰

Βεβαίως, τασσόμαστε υπέρ της άρσης και μάλιστα της πλήρους, ουσιαστικής, «κανονικής» άρσης των πατεντών, με πλήρη κάλυψη των προϋποθέσεων που αυτή συνεπάγεται, αλλά δεν θα αγιοποιήσουμε κιόλας τοθν κάθε Μπάιντεν και Πούτιν.

Καθώς τα mRNA εμβόλια (τύπου Pfizer και Moderna) φαίνεται να είναι αυτή τη στιγμή το αποτελεσματικότερο και ασφαλέστερο προληπτικό «όπλο» ενάντια στον νέο κορονοϊό, λέει ο Γρηγόρης Γεροτζιάφας, «Δεν πρέπει να ανεχθούμε να αφήσουμε τις ζωές μας, τις κοινωνίες μας, τις οικονομίες μας να εξαρτώνται από τα συμφέροντα των εταιρειών— χρειάζεται μαζική παραγωγή τους και από άλλες φαρμακοβιομηχανίες ώστε να φθάσουν σε περισσότερους ανθρώπους. Μια τέτοια άρση πατέντας θα μπορούσε να ωφελήσει σημαντικά και τις εγχώριες φαρμακοβιομηχανίες, θα γινόταν μεταφορά πολύτιμης τεχνογνωσίας για μια μέθοδο η οποία υπόσχεται πολλά όχι μόνο ενάντια στην COVID-19 αλλά και σε νόσους όπως ο καρκίνος».¹¹

Αμφιβάλλουμε αν όντως προκύψει «δωρεάν» άρση πατεντών, αλλά αν προκύψει, θα είναι αναμφισβήτητα καλό νέο. Γιατί υπάρχουν εταιρείες, όπως η Incepta Pharmaceuticals στο Μπαγκλαντές, που δήλωσε ότι εάν χορηγηθεί παραίτηση από την πνευματική ιδιοκτησία, η εταιρεία θα μπορούσε να παράγει έως και 800 εκατομμύρια δόσεις εμβολίου ετησίως για τον εμβολιασμό ολόκληρου του πληθυσμού στο Μπαγκλαντές και την Ινδονησία.¹²

Τέλος, η Αριστερά δεν πρέπει να διεκδικήσει απλώς την άρση των πατεντών, αλλά να ταχθεί συνολικότερα με την απαλλοτρίωση των φαρμακοβιομηχανιών υπό εργατικό-κοινωνικό-επιστημονικό έλεγχο, με την παραγωγή και δωρεάν διανομή εμβολίων ανάλογα με τις ανάγκες κάθε χώρας και όχι με βάση το πόσα πληρώνει ή το ποια αποικιοκρατική σύμβαση υπογράφει.

Εν τω μεταξύ, η «σφαγή» που γίνεται στην Ινδία, με τους χιλιάδες θανάτους καθημερινά, σχετίζεται με την έλλειψη πρώτων υλών που αναφέραμε πριν, παρόλο που θεωρητικά η Ινδία είναι ο μεγαλύτερος παραγωγός εμβολίων στον κόσμο!¹³

Σε χώρες, πάλι, όπως το Τσαντ, «δεν υπάρχουν συζητήσεις σχετικά με το ποιο είναι το καλύτερο εμβόλιο κατά του κορονοϊού, διότι δεν υπάρχουν καθόλου εμβόλια. Ούτε καν για τους γιατρούς και τις νοσηλεύτριες που φροντίζουν ασθενείς με COVID-19». Στην Αφρική, που αποτελεί το 15% του παγκόσμιου πληθυσμού, κατευθύνεται μόνο το 1% των εμβολίων παγκοσμίως.¹⁴

Χώρες χαμηλού εισοδήματος έχουν λάβει μόλις το 0,3% των εμβολίων, «η Ινδονησία και η Βραζιλία των εκατοντάδων χιλιάδων νεκρών έχουν λάβει ως τώρα μόλις το 10% των προβλεπόμενων δόσεων AstraZeneca από τον COVAX, άλλα πολυπληθή κράτη, όπως το Μεξικό, το Πακιστάν και το Μπανγκλαντές, δεν έχουν πάρει ως τώρα ούτε ένα εμβόλιο», η Νιγηρία και το Κονγκό έχουν λάβει περίπου το ένα τέταρτο των προβλεπόμενων δόσεων, και ως αιτίες αναφέρονται το «εμπάργκο» εξαγωγών από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η συσσώρευση αποθεμάτων από χώρες όπως του Ηνωμένου Βασιλείου, αλλά και η έλλειψη βασικών πρώτων υλών, που «μπλοκάρονται» από τις ΗΠΑ και άλλα κράτη.¹⁵

Όταν ξέσπασε η πανδημία και οι κυβερνήσεις ενθάρρυναν τις φαρμακοβιομηχανίες να επενδύσουν στην παρασκευή εμβολίων, οι τελευταίες δίσταζαν και μάλιστα ένας εκπρόσωπός τους είπε επί λέξει: «Περιμένουμε πρώτα να δούμε αν όλη αυτή η κατάσταση θα έρχεται ξανά και ξανά κάθε χρόνο». Τελικά πείσθηκαν να ασχοληθούν, αφού πρώτα ταΐστηκαν με δισεκατομμύρια των φορολογουμένων, που σήμερα καλούνται να ξαναπληρώσουν, χωρίς όμως να παίρνουν τα εμβόλια αρκετά γρήγορα, και κάποιοι καθόλου.

Εξ αρχής η χρηματοδότηση φαρμακευτικών εταιρειών δεν κατευθύνθηκε σε επιστημονικές ομάδες που έθεταν ως προϋπόθεση για την παρασκευή εμβολίου την ταχεία και μαζική παραγωγή του.

Πολλές προσπάθειες για παραγωγή και διανομή φτηνών εμβολίων έμειναν στη μέση επειδή δεν βρήκαν χρηματοδότηση, επειδή κανείς δεν «επένδυσε» σε αυτές.

Επίσης κρατήθηκε μυστική η νέα επιστημονική γνώση. Το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης αρχικά υποσχέθηκε να δωρίσει την τεχνογνωσία του εμβολίου, αλλά τελικά γρήγορα κατέληξε να συνεργαστεί αποκλειστικά με την AstraZeneca. Ο ΠΟΥ δημιούργησε έναν φορέα με πρόσκληση σε φαρμακοβιομηχανίες να μοιραστούν γνώσεις, πνευματική ιδιοκτησία και δεδομένα με κατασκευαστές σε υπανάπτυκτες χώρες, έτσι ώστε ο κόσμος να μπορεί πράγματι να «κλιμακώσει» την παραγωγή εμβολίων. Ωστόσο, «δεν ανταποκρίθηκε ούτε μία εταιρεία εμβολίων».

Όλα αυτά σημαίνουν ότι μέχρι το 2023 πολλοί άνθρωποι ακόμα δεν θα έχουν εμβολιαστεί, εκατοντάδες χιλιάδες, ίσως εκατομμύρια, θα πεθάνουν ακόμα, ενώ νέες μεταλλάξεις που θα αχρηστεύουν τα εμβόλια πιθανό να γεννηθούν. Σε αυτό το μαζικό έγκλημα, με ήδη πάνω από 3 εκ. νεκρούς, όσοι επιδιώκουν μόνο το κέρδος μπορεί να έχουν πάρει ακριβώς αυτό που ήθελαν, όπως υπονοεί και η φράση «Περιμένουμε πρώτα να δούμε αν όλη αυτή η κατάσταση θα έρχεται ξανά και ξανά κάθε χρόνο», ώστε η επένδυση να «πιάσει τόπο», όπως εξηγεί άρθρο σε σάιτ αριστερής οργάνωσης στην Αυστραλία.¹⁶

«Ενώ αντικειμενικά υπάρχει η δυνατότητα για να εμβολιαστεί σύντομα όλος ο πληθυσμός του πλανήτη, για τις περισσότερες χώρες η ανοσία αγέλης φαντάζει άφταστος στόχος για φέτος και πιθανό για τα επόμενα χρόνια. Δημιουργείται φαύλος κύκλος με ανάγκη κατασκευής νέων εμβολίων, που επίσης δεν ‘‘προλαβαίνουν’’ να εφαρμοστούν, οι πιθανές νέες μεταλλάξεις μπορεί να απαιτήσουν νέα περιοριστικά μέτρα κ.ο.κ. Ή όπως έγραφε και το *Economist* για τις φαρμακοβιομηχανίες, ‘‘Εάν παραγάγουν εμβόλια, είναι βέβαιο ότι θα επωφεληθούν. Εάν αποδειχθεί ότι ο ιός μεταλλάσσεται συχνά, θα επωφεληθούν ακόμη περισσότερο’’». Αυτά γράφαμε στο προηγούμενο φύλλο μας.¹⁷ Αυτό είναι το σύστημα του κέρδους που δολοφονεί μαζικά και

βάζει την υγεία μας σε δεύτερη μοίρα. Η αδυναμία μας να το ανατρέψουμε ή έστω να το κοντράρουμε σήμερα, δεν αναιρεί το γεγονός ότι ΚΑΙ πρέπει να ανατραπεί ΚΑΙ αξίζει να παλέψουμε γι' αυτό.

Παραπομπές:

1. <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/o-epimonos-kipoyros-i-pfizer-kai-i-zoygkla-ton-embolion>
2. <https://www.tanea.gr/2021/05/02/health/poies-xores-protagonistoun-stin-paragogi-kai-dianomi-ton-emvolion/>
3. <https://www.cnn.gr/kosmos/story/260544/koronoios-kina-2-dis-doseis-emvolioy-to-xrono-tha-paragei-i-sinovac>

https://www.efsyn.gr/kosmos/292909_prasino-fos-apo-ton-poy-sto-kineziko-embolio-tis-sinopharm

4. https://www.efsyn.gr/kosmos/292756_arsipatenton-kai-embolia-arhizei-megalo-mpira-nte-fer

<https://www.dw.com/el/%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%85%CF%80%CE%AD%CF%81-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC/a-57456960>

5. https://www.efsyn.gr/kosmos/292756_arsipatenton-kai-embolia-arhizei-megalo-mpira-nte-fer
6. <https://www.kathimerini.gr/world/561357256/poy-pithanos-pio-anthektiki-kai-perissotero-metadotiki-i-indiki-metallaxi/>

<https://www.kathimerini.gr/world/561357382/ta-emvolia-den-echoyn-ftasei-se-oles-tis-chores/>

7. <https://www.naftemporiki.gr/story/1716461/israil-8-krous-mata-me-tin-indiki-metallaksi-merikos-apotelesmatiko-to>

[embolio-tis-pfizer](#)

8. <https://www.kathimerini.gr/world/561352099/epikindynos-t-hylakas-metallaxeon-i-india/>
9. [iefimerida.gr](https://www.iefimerida.gr/ygeia/koronoios-poso-diarkei-i-anosia-meta-ton-emboliasmo) —
<https://www.iefimerida.gr/ygeia/koronoios-poso-diarkei-i-anosia-meta-ton-emboliasmo>
10. **10.**
<https://info-war.gr/giati-i-nd-arneitai-tin-arsi-tis-patient/>
11. <https://www.tovima.gr/2021/04/28/science/emvolia-o-grifos-ton-thromvoseon-o-kathigitis-tis-sorvonnis-grigoris-gerotziafas-eksigei/>
12. <https://redflag.org.au/article/how-corporate-greed-prolonging-pandemic>
13. <https://www.kathimerini.gr/world/561357256/poy-pithanos-pio-anthektiki-kai-perissotero-metadotiki-i-indiki-metallaxi/>

<https://rproject.gr/article/covax-i-ntropi-tis-anthropotitas>

14. <https://www.kathimerini.gr/world/561357382/ta-emvolia-den-echoyn-ftasei-se-oles-tis-chores/>
15. <https://rproject.gr/article/covax-i-ntropi-tis-anthropotitas>
16. <https://redflag.org.au/article/how-corporate-greed-prolonging-pandemic>
17. <https://www.redtopia.gr/emvolia-gia-tin-covid-19-apoikio-kratia-megalo-fagopoti-kai-nomos-tis-zougklas/>